

Boşanmış ve Evli Ailelerden Gelen Çocukların Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Red Düzeyleri ile Psikolojik Uyum Düzeylerinin Karşılaştırılması

The Comparison of Parental Acceptance-Rejection and Psychological Adjustment of Children in Divorced and Married Families

Nilgün Öngider

¹Yrd.Doç.Dr., Şifa Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi, İzmir

Araştırma, yazarın doktora tezinin bir bölümünü içermektedir.

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın temel amacı, boşanmış ve evli ailelerden gelen ilköğretim çağı çocuklarını algıladıkları ebeveyn kabul-reddi ile psikolojik uyum düzeyleri açısından karşılaştırılmasıdır. **Yöntem:** Araştırmanın örnekleme, İzmir ilini temsil edecek şekilde devlet ilköğretim okullarında öğrenim gören çocuklar arasından seçilmiştir. Örneklem, anne-babası boşanmış 124 çocuk ve anne-babası evli olan 138 çocuk olmak üzere toplam 262 kişiden oluşmaktadır. Verilerin toplanması için Bireysel Bilgi Formu, Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği (EKRO) ve Kişilik Değerlendirme Ölçeği (KIDÖ) kullanılmıştır. **Bulgular:** Elde edilen bulgulara göre, evli ailelerde çocukların annelerinden algıladıkları kabul-red ile babalarından algıladıkları kabul-red arasındaki ilişkinin oldukça yüksek olduğu bulunurken ($r=.69$); boşanmış ailelerdeki çocukların anne ve baba kabul-reddi arasında benzer yönde bir ilişki bulunamamıştır ($r=.01$). Bunun yanı sıra, çocukların anne ve baba kabul-reddi algıları ile genel psikolojik uyumları arasındaki ilişki incelendiğinde, evli ailelerde çocukların genel psikolojik uyum puanları hem anne hem de baba kabul-reddi puanları ile oldukça yüksek düzeyde ilişkili bulunurken ($r=.63$ ve $r=.65$); boşanmış ailelerde, anne kabul-red ($r=.55$) puanlarının, baba kabul-red ($r=.31$) puanlarına göre psikolojik uyum ile daha fazla ilişkili olduğu bulunmuştur. **Sonuç:** Araştırmanın sonucunda, evli ailelerde babaların çocuğun psikolojik uyumu üzerinde en az anneler kadar etkili olduğu; ancak boşanmış ailelerde, babaların çocukları üzerindeki etkisinin evli ailelere göre oldukça azaldığı ve çocuğun yaşamında annenin rolünün daha fazla olduğu görülmektedir. Literatürde de bu yönde benzer bulgular vardır.

Anahtar Sözcükler: Psikolojik uyum, boşanma, evlilik, çocuk, ebeveyn kabul-reddi kuramı.

(*Klinik Psikiyatri 2013;16:164-174*)

SUMMARY

Objectives: The aim of this study is to compare the parental acceptance-rejection and psychological adjustment of elementary school children which in divorced and married families. **Method:** The sample of the study consisted of 138 children from married families and 124 children from divorced families, adding up to a total of 262 respondents of those were sampled from an elementary school in City of Izmir. Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ), Personality Assessment Questionnaire PAQ), and individual data questionnaire were administered to both of the groups of children. **Results:** Result of this study showed a high correlation between Mother PART and Father PART in married families' children group ($r=.69$); but there was no such correlation in divorced families' children group ($r=.01$). According to the findings of the study, in married families, there is a high correlation between psychological adjustment of children and Parental acceptance-rejection, both Mother PART ($r=.63$) and Father PART ($r=.65$). But in divorced families, there is a higher correlation between psychological adjustment of children and Mother PART ($r=.55$) then Father PART ($r=.31$). **Conclusion:** According to the findings of the study, in married families fathers are as important as mothers for the children's psychological adjustment; whereas in divorced families the effects of fathers on children become less and mothers have a greater impact on their children's psychological well being. These findings are interpreted as the negative effect of divorce on father-child relationship. The results of our study are consistent with the literature.

Key Words: Psychological adjustment, divorce, marriage, children, parental acceptance-rejection theory.

GİRİŞ

Çocukluk çağının ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin, insanın psikolojik ve sosyal gelişimi açısından son derece önemli olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, çocuğun anne-babası ile ilişkisinin incelenmesi oldukça önemlidir. Çocukluk çağında anne-babanın boşanması ise, çocuk açısından oldukça zor ve stresli bir süreçtir. Bir çok çocuk, boşanma sonrasında anne ve babasına eşit olarak ulaşamayacak ve dünyası bir anlamda bölünecektir (Amato 1994, Butler 2003, Furstenberg ve Kiernan 2001, Isaacs 2002, Lamb ve ark. 1997, Madden-Derdich ve Leonard 2000, Woodward ve ark. 2000).

Boşanma üzerine yapılan bir çok araştırmada, çocukların boşanma sonrasında yaşadıkları sorunlar üzerinde durulmaktadır (Amato 2000, Amato ve Gilbreth 1999, Booth ve Amato 1991, Isaacs 2002, Masheter 1991, Sun ve Li 2002, Wang ve Amato 2000, Wolchik ve ark. 2000).

Özellikle yaşamının ilk yıllarında çocuk için anne-babasıyla olan ilişkisi çok önemlidir. Boşanma ise, "potansiyel olarak" çocuğun psikolojik uyumunu etkileyecek bir dizi değişikliği beraberinde getirebilmektedir. "Potansiyel olarak" ifadesinin kullanılmasının nedeni, boşanmanın çocuklara kaçınılmaz olarak zarar verecek bir yaşantı olarak görülmemesidir. Boşanma öncesinde çatışmalı ve şiddet içeren bir evliliğin sürmesi, boşanma sürecinde yaşananlar, boşanma sonrasındaki koşullar vb. bir çok faktörün etkili olacağı belirtilmektedir (Laver ve Laver 1991, Bryner 2001, Chase-Lansdale ve ark. 1995).

Çocuk açısından bakılacak olursa boşanma, ciddi bir dizi değişikliği beraberinde getirebilmektedir. Boşanma sonrası çocukların uyumu genellikle, sonuçlar ve süreç açısından geniş bir perspektifte incelenmektedir. Bu konuda yapılan meta-analiz ve gözden geçirme çalışmalarında özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda daha çok boşanma sonrasında ortaya çıkan sonuçlar üzerinde durulduğu ve boşanmanın çocuk üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde odaklanıldığı görülürken; daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda ise, boşanma sonrası çocuğun uyumu ile ilgili çalışmalar dikkat çekmektedir (Amato ve Keith 1991, Allison ve Furstenberg 1989, Walton ve ark. 1999, Amato 2000).

Amato ve Keith (1991) tarafından yapılan bir meta-

analizde, boşanmanın çocuğun uyumunu araştıran 92 çalışma incelenmiş ve boşanmanın çocukların akademik başarısı, davranım (conduct) bozukluğu, psikolojik uyum, benlik saygısı ve sosyal ilişkiler alanlarında olumsuz sonuçları olduğu bulunmuştur.

Çocuk ile anne-baba ilişkisinin incelendiği bir çok kuram vardır, bunlardan birisi Rohner (1976, 1988) tarafından ortaya atılmış olan Ebeveyn Kabul-Red (EKAR) kuramıdır. EKAR kuramı, çocuklukta algılanan ebeveyn tarafından kabullenilme veya reddedilmenin çocuğun genel uyumu üzerindeki etkilerini araştıran bir "sosyalizasyon" kuramıdır. Kuramda, ebeveyn tarafından reddedilme veya kabullenilmenin nedenleri, sonuçları ve konuyla ilgili değişkenler araştırılmakta; çocuğun sosyalizasyon yaşantıları kişiliğiyle birlikte ele alınıp sosyokültürel süreçlerle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, sosyokültürel sistemlerde yer alan bir çok değişken arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

EKAR, ebeveyn kabul ve reddinin çocukların davranışsal, bilişsel ve duygusal gelişimleri üzerindeki olası sonuçlarını inceleyen bir kuramdır. Kuram, insan davranışının evrensel ilkelerini ampirik olarak oluşturmaya çalışarak; tüm insanların onlar için önemli olan kişiler tarafından sıcaklık almaya ihtiyaçları olduğu temel varsayımıyla hareket etmektedir. Sıcaklık alma ihtiyacının, kültür, ırk, fiziksel özellikler, sosyal statü, dil, coğrafya gibi diğer kısıtlayıcı koşullardan bağımsız olarak tüm insanlıkta bulunduğu öne sürülmektedir (Rohner 1986, 2000).

Ebeveyn kabulü, anne-babaların çocuklarına karşı gösterdikleri sıcaklık, şefkat, bakım, ilgi, destek ya da kısaca sevginin ön plana çıkması olarak tanımlanmaktadır.

Reddetme ise, bu duygu ve davranışların olamadığı veya belirgin şekilde esirgendiği, bunun yanı sıra, çocuğu inciten çeşitli fiziksel veya psikolojik davranış veya duyguların sergilenmesi olarak tanımlanmaktadır (Rohner 1976, 1988).

Bu çalışmada, anne-babası evli veya boşanmış çocukların, algıladıkları ebeveyn kabul-reddi ile çocukların psikolojik uyumları açısından farklılaşmış farklılaşmadıklarının incelenmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Örneklem

Bu araştırmanın örneklemini, anne-babası boşanmış 124 (%47.3) çocuk ve anne-babası evli 138 (%52.7) çocuk olmak üzere toplam 262 kişiden oluşmuştur. Örneklemin seçimi aşağıda işlem bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

İşlem:

Araştırma örnekleminin belirlenebilmesi için araştırmacı tarafından İzmir Milli Eğitim İl Müdürlüğü'nden elde edilen bilgiler yardımıyla ildeki devlet ilköğretim okulları incelenerek ili temsil edecek şekilde araştırma verilerinin toplanacağı okullar belirlenmiştir. Okulların seçiminde, okula devam eden öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik, sosyokültürel düzeyi gibi bilgilerden yararlanılmıştır. Devlet okulları arasında alt-orta-üst sosyoekonomik, sosyokültürel düzeyi ve ildeki öğrenci sayısının temsil edecek bir örnekleme ulaşılması amaçlanmıştır. Araştırmaya özel okullar dahil edilmemiştir. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için gerekli izinlerin alınabilmesi amacıyla, araştırmada kullanılacak ölçekler önce Ankara Devlet İstatistik Enstitüsü'ne, ardından Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü aracılığıyla İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. İzin işlemlerinin ardından belirlenmiş olan ilköğretim okullarındaki rehber öğretmenlerle ilişkiye geçilmiş ve onların yardımı ile uygulamaya alınacak olan anne-babası boşanmış öğrenciler belirlenmiştir. Ayrıca, örneklemdaki çocukların seçiminde, ilköğretim okullarının 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında okuyan öğrenciler tercih edilmiştir. Bu sınıfların seçilmesinin nedeni, daha önce Varan (2003) tarafından gerçekleştirilen ölçeklerin Türkiye'deki geçerlik ve güvenilirlik çalışması sırasında, bu ölçeklerin 9 yaş ve üzerindeki çocuklar için daha uygun olduğunun belirlenmesidir. Bu nedenle 9 yaş üzerindeki ilköğretim çağındaki çocuklar araştırma örneklemine dahil edilmiştir. Boşanma grubunu oluşturacak çocukların seçiminde boşanma sonrasında annesi ile yaşayan çocuklar tercih edilmiştir. Bu tercihin nedenleri, hem boşanma sonrasında çocukların çok büyük bir oranının (yaklaşık %80) anne ile yaşamaya devam etmesi hem de örneklemden bulgular üzerinde etki edebilecek fark-

lı değişkenlerin kontrol edilmeye çalışılması olarak açıklanabilir. Daha sonra boşanma grubundaki çocukların sosyodemografik özellikleri ile eşleşen ve araştırmanın karşılaştırma grubunu oluşturan anne-babası evli çocuklar belirlenmiştir. Her iki gruptaki çocuklar aracılığı ile çocukların annelerine birer mektup gönderilerek araştırma hakkında gerekli bilgiler verilmiş ve çocuklarının araştırmaya katılabilmeleri için gerekli izin alınarak bilgilendirilmiş onam formları doldurtulmuştur. Araştırmaya katılımın artırması ve araştırmanın veri toplama dışında küçük de olsa bir hizmet içermesi düşünülmüştür. Bu nedenle, araştırmaya katılmayı kabul eden okullar ve ailelere bilgi ve destek sağlanması amacıyla annelere yönelik olarak araştırmacı tarafından evlilik ve boşanma hakkında araştırmanın sürdürüldüğü her okulda birer saatlik seminer verilmesi planlanmıştır. Araştırmacı tarafından belirlenen tarihlerde okula davet edilmiş olan annelere, boşanma ve evliliğin çocuklar üzerindeki etkileri hakkında bir seminer verilmiş; ardından da annelerin konuyla ilgili soruları cevaplanmaya çalışılmıştır. Çocuklardan veri toplama işlemleri ise, rehber öğretmenler yardımı ile ders dışı zamanlarda okullardaki kütüphane veya laboratuvar gibi verilerin rahatça toplanmasını sağlayacak olan uygun ortamlarda grup uygulaması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çocukların uygulamaları yaklaşık olarak 30-50 dakika sürmüştür.

Veri Toplama Araçları:

1. *Bireysel Bilgi Toplama Formu*: Araştırmada anne-babası evli ve anne-babası boşanmış çocuklar için iki farklı Bireysel Bilgi Toplama Formu hazırlanmıştır. Hazırlanan Bireysel Bilgi Toplama Formlarında cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi temel demografik bilgileri araştırılmıştır.

2. *Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (Çocuk/Ergen EKRÖ/K)*: Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği (EKRÖ) algılanan ebeveyn kabul-reddinin değerlendirilmesi amacıyla 1978 yılında Rohner ve ark. tarafından geliştirilmiştir. Altmış maddelik EKRÖ dört alt ölçekten oluşmaktadır:

1. Sıcaklık alt ölçeği (20 madde)

Örnek: "Bana karşı yumuşak ve iyi kalplidir".

2. Düşmanlık/Saldırganlık alt ölçeği (15 madde)

Örnek: "Bana bir sürü kırıcı şey söyler".

3. İhmal ve kayıtsızlık alt ölçeği (15 madde)

Örnek: "Onu rahatsız etmediğim sürece benimle ilgilenmez".

4. Ayrışmamış ret alt ölçeği (10 madde)

Örnek: "Benden hoşlanmıyor gibi".

Kabul-red ile ilgili yukarıda açıklanan dört alt ölçeğin toplam puanı bireylerin "ebeveyni tarafından kabul edilme-reddedilme" algısını göstermektedir. Bu puanlar 60 ile 240 arasında değişmekte; 60 puan en yüksek düzeyde kabul algısını gösterirken, 240 puan en yüksek düzeyde red algısını göstermektedir. EKRÖ'de yer alan maddeler "hemen hemen her zaman doğru", "bazen doğru", "nadiren doğru", "hiç bir zaman doğru değil" biçiminde dördümlük likert tipi bir ölçek üzerinde yanıtlanmaktadır. Değerlendirme bu yanıtlara sırasıyla 4, 3, 2, ve 1 puan verilerek yapılmaktadır.

EKRÖ'nün Çocuk/Ergen EKRÖ ve Yetişkin EKRÖ olmak üzere iki ayrı formu vardır. Her iki formda aynı maddeler yer almakta, ancak maddeler zaman kipi açısından farklılaşmaktadır. Çocuk/Ergen EKRÖ'nün maddeleri şimdiki zaman kipi ile yazılmışken (örneğin, "Beni başkalarına över") Yetişkin EKRÖ'de aynı maddeler dili geçmiş zaman kipi ile yazılmıştır (örneğin, "Beni başkalarına överdi"). Çocuk/Ergen EKRÖ, 9-17 yaşlar arasındaki çocukların anne-babalarıyla ilişkilerinde "algıladıkları" kabul-reddi değerlendirmektedir. EKRÖ, anne ve baba için ayrı ayrı doldurulmaktadır. Baba ile ilişkide algılanmış olan kabul-reddin değerlendirildiği EKRÖ, "Baba EKRÖ", anne ile ilişkide algılanmış olan kabul-reddin değerlendirildiği EKRÖ ise, "Anne EKRÖ" olarak adlandırılmaktadır.

Daha sonra Rohner tarafından ölçeğe, 13 maddeden oluşan "Kontrol" alt ölçeği eklenmiştir. Kontrol alt ölçeği çocuğun ebeveyninin kontrolüne yönelik algılarını ölçme amacıyla geliştirilmiştir. Rohner, "kontrol boyutunu", bir ucunda düşük ebeveyn kontrolü (izin vericilik, örneğin: "Canım ne isterse yapmama izin verir"), diğer ucunda katı ebeveyn kontrolü (kısıtlayıcılık, örneğin: "Yaptığım her şeyi kontrol etmek ister") olan bir uzantıda kavramsallaştırmıştır. Kontrol alt ölçeği

EKRÖ'den tamamen ayrı değerlendirilmektedir. Bu alt ölçekten alınabilecek puanlar 13 ile 52 puan arasında değişmektedir. 13-26 arası puanlar "düşük kontrol", 27-39 arası puanlar "ılımlı kontrol", 40-45 arası puanlar "sıkı kontrol" ve 46-52 arası puanlar ise "katı kontrol" olarak değerlendirilmektedir. Rohner (1984/1999).

Ölçeğin Türkiye'deki çeviri ve uyarlama çalışması Anjel (1993) tarafından yapılmış; iç güvenilirlik katsayıları (Cronbach's alpha) .88 ile .89 arasında bulunmuştur. Ardından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ise Varan (2003) tarafından yapılmıştır.

3. *Çocuk/Ergen Kişilik Değerlendirme Ölçeği (Çocuk/Ergen KİDÖ):* KİDÖ ebeveyn kabul-reddinin birey üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla Rohner, Saaverda ve Granum (1978) tarafından geliştirilmiştir. Giriş Bölümü'nde de belirtildiği gibi, EKAR Kuramı'na göre, ebeveyn kabul ve reddinin en fazla etkilediği kişilik özellikleri: 1. Bağımlılık, 2. Düşmanlık/saldırganlık, 3. Özsaygı, 4. Öz-yeterlik, 5. Duygusal duyarlılık 6. Duygusal tutarlılık ve 7. Dünya görüşüdür. Bu yedi kişilik özelliği, KİDÖ'nün yedi alt ölçeğini oluşturmaktadır.

EKRÖ gibi, KİDÖ'nün de Çocuk/Ergen KİDÖ ve Yetişkin KİDÖ olmak üzere iki ayrı formu bulunmaktadır. Çocuk ve ergenlerin genel kişilik uyumunu değerlendiren Çocuk/Ergen KİDÖ'de yukarıda sözü edilen yedi kişilik özelliğinin her biri 6 madde ile irdelenmekte, dolayısıyla Çocuk/Ergen KİDÖ toplam 42 maddeden oluşmaktadır. KİDÖ'de yer alan maddelere "hemen hemen her zaman doğru", "bazen doğru", "nadiren doğru", "hiç bir zaman doğru değil" biçiminde likert tipi dördümlük bir ölçek üzerinde tepki verilmektedir. Değerlendirme, bu yanıtlara sırasıyla 4-1 arasında değişen puanlar verilerek yapılmaktadır. Çocuk ve ergenlerin genel psikolojik uyumunu yansıtan Çocuk/Ergen KİDÖ toplam puanı, yedi alt ölçek puanının toplanması ile belirlenmekte ve 42 (en düşük) ile 168 (en yüksek) arasında değişmektedir. Düşük puanlar kişinin genel psikolojik uyumunun "sağlıklı", yüksek puanlar ise "sağlıksız" olduğunu göstermektedir.

KİDÖ'nün de Çocuk/Ergen KİDÖ ve Yetişkin KİDÖ olmak üzere iki ayrı formu bulunmaktadır. Her iki ölçeğin Türkiye'deki geçerlik ve güvenilirlik

Tablo 1. Araştırmada yer alan çocuk ve annelere ilişkin temel demografik bulgular

	n (%)	EVLİ AİLELER		BOŞANMIŞ AİLELER	
		Çocuklar	Anneler	Çocuklar	Anneler
YAŞ	Ortalama (SS)	138 (%47.3)	138 (%47.3)	124 (%47.3)	124 (%47.3)
CİNSİYET	Kız	67 (%45.5)	-	69 (%55.6)	-
	Erkek	71 (%51.5)	-	55 (%44.4)	-
SED	Düşük	33 (%23.9)	33 (%23.9)	39 (%31.5)	39 (%31.5)
	Orta	50 (%36.2)	50 (%36.2)	45 (%36.3)	45 (%36.3)
	Yüksek	55 (%38.8)	55 (%38.8)	36 (%29)	36 (%29)
Annelerin eğitim düzeyi	İlköğretim	-	39 (%29,3)	-	34 (%28,3)
	Lise	-	38 (%28.6)	-	34 (%28.3)
	Üniversite	-	56 (%42.1)	-	52 (%43.3)

çalışmaları Varan (2003) tarafından tarafından yapılmış; iç güvenilirlik katsayıları katsayılarının .73 ile .85 olduğu bulunmuştur.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular aşağıda sırasıyla yer almaktadır. Öncelikle araştırma örneklemini inceleyecek olursak, örnekleme oluşturan toplam 262 çocuğun 136'sı (%51.9) kız, 126'sı (%48.1) ise erkektir. Örneklemedeki çocuklar, İzmir'deki çeşitli ilköğretim okullarının 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında okuyan öğrencilerden seçilmiştir. Araştırmada yer alan 262 çocuğa ilişkin temel demografik bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Araştırma örnekleminde yer alan ve yaşları 9 ile 16 arasında değişen 262 çocuğun yaş ortalaması 12.07 olarak belirlenmiştir. Tablo 1'de görüleceği gibi, evli ve boşanmış ailelerden gelen çocukların yaş ortalamaları hemen hemen aynıdır. Bu yaş ortalamalarına uygulanan t-testi sonucunda, bu iki grupta yer alan çocukların yaş açısından farklılaşmadıkları belirlenmiştir ($t=.128$; $sd=260$; $p>.05$). Evli ve boşanmış ailelerden gelen çocukların cinsiyet dağılımı açısından da anlamlı düzeyde farklılaşmadıkları saptanmıştır ($\chi^2(1, 317)=.251$ $p>.05$).

Araştırmada sosyoekonomik düzey, anne ve babanın eğitim düzeyi, hanede yaşayan kişi sayısı, hanenin aylık geliri, ev ve araba sahibi olup olma-

ma değişkenleri hesaba alınarak, Varan (2003) tarafından geliştirilen ve güvenilirlik ve geçerliği gösterilmiş olan Sosyo-Ekonomik Düzey Endeksi (SEDE) ile değerlendirilmiştir. Tablo 1'de görülebileceği gibi, hem evli hem de boşanmış ailelerin alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeylere dağılımı oldukça benzerdir. Elde edilen yüzdelere uygulanan ki-kare testi sonucunda, evli ve boşanmış ailelerin sosyo-ekonomik düzeylere dağılımları benzer bulunmuştur ($\chi^2=3.491$ $p>.05$).

Ayrıca, annelerin yaklaşık üçte ikisi (%62.8; $N=164$) çalışırken, yaklaşık üçte biri (%37.2; $N=97$) ev hanımıdır. Çalışan anne oranı, beklendiği gibi, boşanmış anneler grubunda evli anneler grubunda olduğundan daha yüksektir (%70.2'ye karşın %56.2). Uygulanan ki-kare testi sonucunda, boşanmış ve evli anneler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur ($\chi^2=5.429$; $p<.05$).

Boşanmış ve evli ailelerde yer alan çocukların anneleriyle ilişkide algıladıkları kabul-red açısından farklılaşıp farklılaşmadıkları incelenmiştir. "Evli" ve "boşanmış" gruplarda yer alan çocukların, Anne EKRÖ/K alt ölçek ve toplam puan ortalamaları ve standart sapmaları ile ilgili MANOVA sonuçları aşağıda Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2'de görüleceği gibi, boşanmış ve evli ailelerdeki çocukların, annelerinden algıladıkları

Tablo 2. "Evli" ve "Boşanmış" ailelerden gelen çocukların anne EKRÖ/K alt ölçek ve toplam puan ortalamaları, standart sapmaları ve ilgili MANOVA sonuçları

	Evli Aileler N=138	Boşanmış Aileler N=124	F
Anne EKRÖ/K	Ortalama (SS)	Ortalama (SS)	
Sıcaklık	71.70 (9.09)	71.03 (10.96)	.287
Saldırganlık	22.69 (7.70)	22.41 (8.10)	.080
İhmal	20.89 (5.67)	21.83 (7.76)	1.267
Ayrışmamış Red	15.07 (4.70)	15.60 (6.05)	.643
Kontrol	38.06 (5.02)	40.70 (5.30)	17.157***
Toplam puan	86.95 (24.17)	88.81 (31.01)	.294

***p<.001

Tablo 3. "Evli" ve "Boşanmış" ailelerden gelen çocukların baba EKRÖ/K alt ölçek ve toplam puan ortalamaları, standart sapmaları ve ilgili MANOVA sonuçları

	Evli Aileler N=138	Boşanmış Aileler N=124	F
Baba EKRÖ/K	Ortalama (SS)	Ortalama (SS)	
Sıcaklık	66.60 (13.47)	58.72 (17.37)	17.016***
Saldırganlık	23.06 (9.35)	25.20 (10.11)	3.151
İhmal	25.55 (10.38)	30.12 (12.42)	10.509***
Ayrışmamış Red	15.52 (5.84)	17.57 (7.40)	6.229*
Kontrol	38.42 (6.43)	36.56 (7.32)	4.776*
Toplam puan	97.54 (36.26)	114.16 (44.18)	11.172***

*p<.05 **p≤.01 ***p≤.001

kabul-red puanları karşılaştırıldığında sadece Kontrol alt ölçeğinde anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu görülmektedir. Başka bir şekilde açıklayacak olursak bu bulgu, boşanmış ailelerdeki çocukların, evli ailelerdeki çocuklara göre annelerini daha fazla kontrol edici olarak algıladıklarını ifade etmektedir. Ayrıca, çoklu değişken temel etkisinin anlamlı olduğu (Wilks lambda=.909; $F_{5,256}=5.115$; $p<.001$) bulunmuştur.

Evli ve boşanmış ailelerden gelen çocukların algıladıkları ebeveyn kabul-reddiyle ilgili olarak bir sonraki adımda baba ile ilişkide algılanan kabul-red üzerinde durulmuştur. İlgili sonuçlar aşağıda Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3'te görüleceği gibi, evli ailelerdeki çocukların Sıcaklık ve Kontrol alt ölçek ortalama puanları boşanmış ailelerdeki çocukların ortalamalarından daha yüksekken; boşanmış ailelerdeki çocukların İhmal, Ayrışmamış Red alt ölçekleri ile Baba EKRÖ/K toplam puanlarının evli ailelerdeki çocukların ilgili ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, çoklu değişken temel etkisinin anlamlı olduğu (Wilks lambda=.904; $F_{5, 256}=5.463$; $p<.001$) bulunmuştur.

Daha sonra, anne kabul-reddi ile baba kabul reddi arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, evli ve boşan-

Tablo 4. "Evli" ve "Boşanmış" ailelerden gelen çocukların KİDÖ alt ölçek ve toplam puan ortalamaları, standart sapmaları ve ilgili MANOVA sonuçları

	Evli Aileler	Boşanmış Aileler	F
	N=138	N=124	
Çocuk KİDÖ	Ortalama (SS)	Ortalama (SS)	
Saldırganlık	10.91 (3.64)	11.60 (3.86)	2.242
Bağımlılık	18.51 (3.12)	19.29 (2.65)	4.613*
Öz-Saygı	10.40 (3.87)	10.82 (4.08)	.729
Öz-Yeterlik	10.36 (3.65)	11.62 (4.20)	6.791**
Duygusal Duyarlılık	12.03 (3.96)	11.97 (3.51)	.013
Duygusal Tutarlılık	15.23 (4.33)	16.23 (4.35)	3.505
Dünya Görüşü	10.23 (3.88)	10.98 (4.23)	2.220
Toplam Puan	87.67 (18.07)	92.51 (18.94)	4.490*

*p<.05 **p≤.01

miş grupların her ikisinde de babalara ait EKRÖ toplam puan ortalamasının annelere ait EKRÖ toplam puan ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada cevap aranan diğer soru ise, anne-babası evli veya boşanmış çocukların genel psikolojik uyumları açısından farklılaşıp farklılaşmadıklarıdır. Elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4'te görüleceği gibi, boşanmış ailelerdeki çocukların Bağımlılık ve Öz-Yeterlik alt ölçekleri ile KİDÖ toplam puan ortalamalarının evli ailelerdeki çocukların ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, çoklu değişken temel etkisinin anlamlı olduğu (Wilks lambda=.928; F7, 254=2.819; p<.01) bulunmuştur.

Araştırmada cevap aranan son soru ise, evli ve boşanmış ailelerde: 1. çocukların anneleriyle ilişkilerinde algıladıkları kabul-red (Anne EKRÖ), 2. çocukların babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kabul-red (Baba EKRÖ), 3. çocukların genel psikolojik uyumu (Çocuk KİDÖ), arasında nasıl bir ilişki olduğudur. Konu, yukarıda sözü edilen üç değişken arasında ilişki açısından irdelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5'te sunulan bulgulara göre, evli ailelerde

çocukların anne kabul-reddi ile baba kabul-reddi arasındaki ilişki oldukça yüksekken (r=.69), boşanmış ailelerdeki çocukların anne ve baba kabul-reddi arasında hemen hemen hiç bir ilişki bulunmamıştır (r=.01). Evli ve boşanmış gruplara ait bu iki korelasyon katsayısı arasındaki fark p<.001 düzeyinde anlamlıdır (z=4.944).

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, çocukların anne ve baba kabul-reddi algıları ile çocukların genel psikolojik uyumu (Çocuk KİDÖ) arasındaki ilişkidir. Yapılan analiz sonucunda evli ailelerde elde edilen Anne EKRÖ-Çocuk KİDÖ korelasyon katsayısının (r=.63), boşanmış ailelerdeki ilgili ortalamadan (r=.55) anlamlı düzeyde farklı olmadığı (z=0.726; p>.05); ancak, evli ailelerdeki Baba EKRÖ-Çocuk KİDÖ korelasyon katsayısının (r=.65), boşanmış ailelerdeki ilgili ortalamadan (r=.31) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir (z=2.683; p<.05).

TARTIŞMA

Araştırmada cevap aranan ilk soru, anne-babası evli ve boşanmış çocukların, algıladıkları ebeveyn kabul-reddi açısından farklılaşıp farklılaşmadıklarıdır. Elde edilen bulgular incelendiğinde, hem anne hem de babayla ilişkide algılanan kabul-reddin sıcaklık boyutunun "kabul" ucuna daha yakın olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre, anne-

Tablo 5. Evli ve boşanmış ailelerde anne EKRÖ, baba EKRÖ ve çocuk KİDÖ, arasındaki korelasyonlar katsayıları

EVLİ AİLELER				
N=138		Çocuğun Değerlendirmeleri		
		Anne EKRÖ	Baba EKRÖ	Çocuk KİDÖ
Çocuğun Değerlendirmeleri	Anne EKRÖ	-	.69***	.63***
	Baba EKRÖ			.65***
	Çocuk KİDÖ			
BOŞANMIŞ AİLELER				
N=124		Çocuğun Değerlendirmeleri		
		Anne EKRÖ	Baba EKRÖ	Çocuk KİDÖ
Çocuğun Değerlendirmeleri	Anne EKRÖ	-	.01	.55***
	Baba EKRÖ			.31*
	Çocuk KİDÖ			

*p<.05; **p<.01; ***p≤.001

babası ister evli ister boşanmış olsun, ortalamalar açısından bu çalışmada yer alan tüm çocuklar, anne-babalarını "kabul edici" anne-babalar olarak algılamaktadırlar. Ancak, çalışmada yer alan çocukların anne ile baba kabulleri karşılaştırıldığında, hem evli hem de boşanmış ailelerde çocuklar annelerini babalarına göre daha fazla kabul edici olarak algılamaktadırlar. Bu bulgu Varan (2005) tarafından hem çocuk hem de yetişkin örneklemelerle yapılan çalışmalardan elde edilen bulgularla da desteklenmektedir. Ayrıca, evli ailelerde anne ve baba kabulü arasında yaklaşık on puanlık bir fark varken, boşanmış ailelerde bu fark yaklaşık olarak yirmibeş puandır. Boşanmış ailelerdeki babaların, çocukları tarafından annelere göre çok daha az kabul edici olarak algılanması, boşanmış ailelerdeki babaların çocuklarının hayatından fiziksel olarak uzaklaşmış olmalarından kaynaklanabilir. Hatırlanacağı gibi araştırma örnekleminin boşanma grubunu oluşturan çocuklar, boşanma sonrasında anneleri ile birlikte yaşayan çocuklardan seçilmişti. Bu nedenle çocukların babaları ile annelerine göre, kaçınılmaz olarak birlikte daha az zaman geçirmeleri söz konusu olmaktadır.

Anne-babası evli ya da boşanmış çocukların, algıladıkları ebeveyn kabul-reddi ve kontrolü açısından farklılaşp farklılaşmadıkları incelendiğinde, evli annelerle boşanmış anneler arasında

da tek anlamlı farklılaşmanın, annenin çocuğu üzerindeki kontrolü açısından olduğu görülmüştür. Başka bir şekilde söylenecek olursa, boşanmış anneler, evli annelere göre, çocukları tarafından daha fazla kontrol edici olarak algılanmaktadır. Boşanma ile ilgili benzer çalışmalarda da, boşanma sonrasında çocukların büyük bir oranda (yaklaşık %80) anne ile birlikte yaşamaya devam ettikleri görülmektedir (Laver ve Laver 1991, Gindes 1998). Babaların, boşanmayla birlikte çocuklarının günlük yaşamlarından uzaklaşması annelerin, çocuğun günlük yaşamındaki tek "sorumlu" ebeveyn olarak hissetmelerine neden olabilir. Bu nedenle, eşlerinden boşanmış olan annelerin, evli annelere göre, çocukları tarafından daha kontrol edici olarak algılanmaları yönündeki bulgunun, evlilikte kısmen baba tarafından üstlenilen "denetleyici otorite" rolünü de üstlenmelerinden kaynaklanmış olabileceği şeklinde yorumlanabileceği düşünülmektedir. Çocukların baba kabul-reddi ve kontrolüne ilişkin değerlendirmeleri konuya daha fazla açıklık getirmektedir. Evli anne ve babaların kontrol puanları birbirlerine çok yakınken, boşanmayla birlikte babaların kontrol puanlarında düşüş, annelerin kontrol puanlarında ise bir artış izlenmektedir. Diğer bir deyişle, boşanmayla birlikte babaların çocukları üzerindeki denetleyici rolleri azalırken, annelerin ki artmaktadır. Evli veya boşanmış anne ve babalar arasında çocuklar

tarafından en az denetleyici olarak algılanan "boşanmış babalar", en fazla denetleyici olarak algılanan ise "boşanmış anneler"dir. Bu bulgulara göre, boşanmış annelerin çocuklar üzerindeki artan kontrolü, azalan baba kontrolünün telafisine bağlı olarak ortaya çıkmış olabilir. İlgili literatür incelendiğinde, araştırmamızda kullanılan örnekleme benzer bir örnekleme bu araştırmada kullanılan ölçeklerle daha önce ne Türkiye'de ne de dünyada benzer bir araştırma yapılmadığı görülmektedir (Rohner 2013). Bu nedenle elde edilen bulguların daha önceki bir çalışmadaki bulgularla karşılaştırılma olanağı yoktur.

Dikkat çeken önemli bir nokta ise, evli veya boşanmış annelerin çocuklarını kabullerinde anlamlı bir farklılık olmayışıdır. Bu bulguya göre boşanma, annelerin çocuklarını daha az ya da daha fazla kabul etmesine yol açmamaktadır. Oysa, diğer yandan, boşanmış ailelerde çocuklar, babalarını evli ailelerdeki çocuklara göre, çok daha az kabul edici olarak algılamaktadır. Boşanmış çiftlerin çocukları, babalarını daha az sıcak ve daha ihmalkar olarak algılamakta; ayrıca, babaları tarafından daha az sevildiklerini ve istendiklerini düşünmektedir. Çocukların algılarına göre boşanma, çocuk ile anne ilişkisi arasında önemli bir değişikliğe yol açmazken; bunun tersi olarak, boşanma sonrasında çocuklar, babalarını daha az kabul edici olarak algılamaktadır. Konuyla ilgili literatürde daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde, boşanma sonrasında anne-çocuk ilişkisinde boşanma öncesine göre önemli bir farklılaşma görülmediği; ancak, boşanma sonrasında baba-çocuk ilişkisinin genellikle olumsuz yönde değiştiği belirtilmektedir. Bunların arasında, boşanma öncesine göre baba ile çocuğun birlikte daha az zaman geçirmesi, birlikte yapılan sosyal aktivitelerin azalması, ev ve ev dışında babanın çocuğu daha az denetlemesi ya da kontrol etmesi gibi değişikliklerin sayılabileceği belirtilmektedir (Amato ve Booth 1996, Amato ve Gilbreth 1999, Abdul ve Rohner 2002, Khaleque ve Rohner 2002, Skolnick ve Skolnick 1999).

Çocukların algılarındaki bu önemli farklılığın, babanın evden uzaklaşmış olması olarak yorumlanabileceği düşünülmektedir. Hatırlanacağı gibi, araştırmamızın örnekleminde yer alan anne-babası boşanmış çocuklar, boşanma sonrasında annesi ile birlikte yaşamayı sürdüren gruptakilerden oluş-

maktaydı. Bu nedenle çocuk ve baba, kaçınılmaz olarak boşanma sonrasında boşanma öncesine göre birlikte daha az zaman geçirmektedir. Literatürde yer alan boşanma ile ilgili çalışmalarda da, boşanma sonrasında çocukların büyük bir oranda (yaklaşık %80) anne ile birlikte yaşamaya devam ettikleri görülmektedir. Ayrıca, babanın evden ayrılmasıyla eş alt sistemi ve baba-çocuk ilişkisinde farklılaşma olmasına karşın, anne-çocuk ilişkisi değişmediği de belirtilmektedir (Laver ve Laver 1991, Gindes 1998). Konuyla ilgili çalışmalar, boşanmayı takiben birçok çocuğun babası ile ilişkisinde niceliksel ve niteliksel azalma yaşadığını ortaya koymaktadır. Ancak boşanma sonrasında, anne-çocuk ilişkisi, en azından fiziksel yakınlığın korunmuş olmasıyla bile, evli ailelerdeki anne-çocuk ilişkisine daha fazla benzemekte ve evlilikle boşanma sonrası arasında bir süreklilik sağlamaktadır. Ayrıca, annesiyle birlikte yaşayan çocuk için ihtiyacı olan ebeveyn desteği daha çok anne tarafından verilmektedir. Oysa, diğer yanda, boşanma baba-çocuk ilişkisinde önemli değişikliklere yol açmaktadır. Herşeyden önce, çocuk kaçınılmaz olarak mekanı ve zamanı artık babasıyla eskiden olduğu gibi paylaşmamaktadır. Boşanma sonrasında baba eskisine göre çok daha zor ulaşılabilir bir duruma geldiği de belirtilmektedir (Amato 1987, Amato ve Gilbreth 1999, Kitson ve Morgan 1990).

Amato ve Gilbreth (1999) tarafından yapılan ve boşanma sonrasında baba ile ilişkinin çocuğun psikolojik durumu üzerindeki etkilerini inceleyen bir meta-analiz çalışmasında, konuyla ilgili 63 araştırma incelenmiştir. Sonuç olarak, boşanma sonrasında babaların çocuklarıyla ilgili birçok sorumluluklarından uzaklaştıkları vurgulanmıştır. Bu bulgulara göre, babanın sadece eşinden değil adeta "çocuğundan da boşandığı" ileri sürülmüştür.

Araştırmamızdan elde edilen bulgular arasında üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, çocukların algıları anne ve baba kabul-reddi arasındaki ilişkidir. Evli ailelerde çocukların anne kabul-reddi ile baba kabul-reddi arasındaki ilişki oldukça yüksekken; boşanmış ailelerdeki çocukların anne ve baba kabul-reddi arasında hemen hemen hiç bir ilişki yoktur. Başka bir şekilde söyleyecek olursak, evli ailelerdeki anne-babaların çocuklarına karşı sergiledikleri kabul-red davranışlarında benzer bir

yaklaşımları olduğu ortaya konmaktadır. Boşanmış ailelerde duruma bakılacak olursa, bu ailelerde annenin çocuğu kabul ya da red etmesiyle, babanın çocuğu kabul ya da red etmesi arasında hiçbir ilişki yoktur. Örneklemimizde yer alan boşanmış ailelerde, babanın çocuğundan ayrı yaşamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada son olarak anne babası evli ve boşanmış çocuk gruplarında ebeveyn kabul-reddi ile genel psikolojik uyum arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Burada ilk dikkati çeken, evli ailelerde çocuğun genel psikolojik uyumunun hem anne hem de baba kabul-reddi ile yüksek düzeyde ilişkili oluşudur. Diğer yandan, boşanmış ailelerde, daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Anne-babası boşanmış çocukların genel psikolojik uyumunun anne kabul-reddi ile baba kabul-reddinden daha fazla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara göre, evli ailelerde, çocuğun psikolojik uyumu annesinin olduğu kadar babasının da onu ne kadar kabul ya da red ettiğine bağlı görünürken; boşanmış ailelerde anne çok daha ön plana çıkmaktadır. Anne-babası boşanmış bir çocuğun psikolojik uyumunun ise, öncelikle annesi tarafından ne kadar kabul ya da red edilmiş algıladığına göre değiştiği görülmüştür. Bu bulgu, çocuğun psikolojik uyumunu etkileyen önemli bir değişkenin, boşanma sonrasında birlikte yaşanan ebeveynle ilişki olduğu şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ

Sonuç olarak, boşanmanın çocukların algıladığı anne kabulünün artmasına ya da azalmasına yol açmadığı bulunmuştur. Anne evli de olsa, boşanmış da olsa, çocuğu tarafından aynı düzeyde kabul edici

olarak algılanmaktadır. Oysa, babalarda bu durum farklıdır. Boşanmış çiftlerin çocukları, babalarını daha soğuk, daha ihmalkar, daha az kabul edici olarak algılamaktadırlar. Boşanma sonrasında babaların daha az kabul edici olarak algılanmaları, babanın evden hatta çocuğun yaşamından uzaklaşmış olmasından kaynaklanmış olabilir. Boşanma sonrasında baba eskisine göre çok daha zor ulaşılabilir bir duruma gelmekte ve çoğu zaman çocuğun babası tarafından daha az önemsendiği, daha az istendiği ve daha az sevildiği sonucuna varmasına neden olmaktadır.

Boşanma sonrasında birlikte yaşanan ebeveynle ilişkinin çocuğun psikolojik uyumu açısından oldukça önemli olması nedeniyle bundan sonra yapılacak araştırmalarda bu konunun daha ayrıntılı incelenmesinin literatüre önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırmada boşanma sonrasında annesi ile yaşayan çocuklar incelenmiştir. Daha sonraki araştırmalarda boşanma sonrasında anne ve babası ile yaşayan farklı grupların karşılaştırılması önerilmektedir. Böylece çocukların boşanma sonrasındaki psikolojik uyumu açısından daha ayrıntılı bilgiler elde edilebilir. Ülkemizde boşanma ile ilgili araştırmaların henüz çok yaygın olmaması nedeniyle yapılan bu araştırmanın daha sonra yapılacak çalışmalar için önemli bilgiler içerdiği düşünülmektedir.

Teşekkür: Katkılarından dolayı Doç. Dr. Azmi Varan'a teşekkür ederim.

Yazışma adresi: Dr. Nilgün Öngider, Şifa Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi, İzmir, nongider@gmail.com

KAYNAKLAR

Abdul K, Rohner PR (2002) Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross-cultural and intracultural studies. *J Marriage Fam*, 64:54-64.

Allison PD, Furstenberg Jr (1989) How marital dissolution affects children: variations by age and sex. *Dev Psychol*, 25:540-549.

Amato PR (1994) Life-span adjustment of children to their parent's divorce. *Future Child*, 4:143-164.

Amato PR, Booth A (1996) A prospective study of divorce and parent-child relationships. *J Marriage Fam*, 58:356-365.

Amato PR, Fowler F (2002) Parenting practices, child adjustment, and family diversity. *J Marriage Fam*, 64:703-716.

Amato PR, Gilbreth GJ (1999) Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *J Marriage Fam*, 61:557-573.

Amato PR, Keith B (1991) Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychol Bull*, 110:26-46.

Amato PR (1993) Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses and empirical support. *J Marriage Fam*, 55:23-38.

Amato PR (2000) The consequences of divorce for adult and children. *J Marriage Fam*, 62:1269-1287.

- Amato PR (1987) Family process in one-parent, stepparent, and intact families: The child's point of view. *J Marriage Fam*, 49: 327-337.
- Amato PR (2001) Children of divorce in the 1990's. An update of the Amato and Keith (1991) Meta-analysis. *J Fam Psychol*, 15:355-370.
- Anjel M (1993) The transliteral equivalence, reliability and validity studies of the parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ), mother form. A tool for assessing child abuse. Master Tesiss, Istanbul: Bogazici University.
- Booth A, Amato PR (1991) Divorce and Psychological Stres. *J Health Soc Behav*, 32:396-407.
- Bryner Jr CL (2001) Children of divorce. *Journal of American Board Family Practice*, 14:201-210.
- Butler I (2003) *Divorcing Children: Children's Experience of Their Parents' Divorce*. Philadelphia, USA: Jessica Kingsley Publishers.
- Chase-Lansdale PL, Cherlin AJ, Kiernan KE (1995) The long-term effects of parental divorce on the mental health of young adults: A Developmental Perspective. *Child Dev*, 66:1614-1634.
- Furstenberg FF, Kiernan KE (2001) Delayed parental divorce: How much do children benefit? *J Marriage Fam*, 63, 446-457.
- Gindes M (1998) The psychological effects of relocation for children of divorce. *Journal of American Academy of Matrimonial Lawyers*, 15:119-148.
- Isaacs A (2002) Children's adjustment to their divorced parents' new relations. *Journal of Paediatric Child Health*, 38:329-331.
- Khaleque A, Rohner PR (2002) Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross cultural and intracultural studies. *J Marriage Fam*, 64:54-64.
- Kitson GC, Morgan LA (1990) The multiple consequences of divorce: A decade review. *J Marriage Fam*, 52:913-924.
- Lamb ME, Sternberg KJ, Thompson RA (1997) The effects of divorce and custody arrangements on children's behaviour, development and adjustment. *Expect Evidence*, 5:83-88.
- Laver RH, Laver JC (1991) *Marriage and Family The Quest For Intimacy*. Wm.C. Brown Publishers.
- Madden-Derdich DA, Leonard SA (2000) Parental role identity and fathers' involvement in coparental interaction after divorce: Father's perspectives. *Family Relations*, 49:311-318.
- Masheter C (1991) Postdivorce relationships between ex-spouses: The roles of attachment and interpersonal conflict. *J Marriage Fam*, 53:103-110.
- Rohner RP (2013) Bibliography of parental acceptance-rejection. Available online at <http://www.cspar.uconn.edu/Bibliography.pdf>
- Rohner RP (1976) *They Love Me, They Love Me Not: A Worldwide Study of the Effects of Parental Acceptance and Rejection*. New Haven, CT: HRAF Press.
- Rohner RP (1984/1999) *Handbook for the Study of Parental Acceptance and Rejection*. Center for the Study of Parental Acceptance and Rejection, University of Connecticut at Storrs.
- Rohner RP (1986) *The Warmth Dimension: Foundations of Parental Acceptance- Rejection Theory*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Rohner RP (1998) Father love and child development: history and current evidence. *Curr Dir Psychol Sci*, 7:157-161.
- Rohner RP (2000) Glossary of significant concepts in parental acceptance-rejection theory. (Online at [Babylon.com](http://www.babylon.com))
- Skolnick AS, Skolnick JH (1999) *Family Transition*. USA: Addison-Wesley Longman.
- Sun Y, Li Y (2002) Children's well-being during parents' marital disruption process: A pooled time-series analysis. *J Marriage Fam*, 64:472-488.
- Varan A (2005) Relation between parental acceptance and intimate partner acceptance in Turkey: Does history repeat itself? *Ethos*, 33:414-426.
- Varan A (2003) Türk örnekleminde EKRÖ ve KİDÖ çocuk ve ebeveyn ölçeklerinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. <http://www.azmivaran.com/arastirma/ekar-kurami-arastirmalari/>
- Walton L, Oliver C, Griffin C (1999) Divorce mediation: The impact of mediation on the psychological well-being of children and parents. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 9:35-46.
- Wang H, Amato PR (2000) Predictors of divorce adjustment: stressors, resources, and definitions. *J Marriage Fam*, 62:655-668.
- Wolchik SA, Tein JY, Sandler IN ve ark. (2002) Fear of abandonment as a mediator of the relations between divorce stressors on mother-child relationship quality and children's adjustment problems. *J Abnorm Child Psychol*, 30:401-418.
- Wolchik SA, Wilcox KL, Tein JY ve ark. (2000) Maternal acceptance and consistency of discipline as buffers of divorce stressors on children's psychological adjustment problems. *J Abnorm Child Psychol*, 28:87-102.
- Woodward L, Fergusson DM, Belsky J (2000) Timing of parental separation and attachment to parents in adolescence: results of a prospective study from birth to age 16. *J Marriage Fam*, 62:162-174.